

SİVAS VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri

Sivas - 22-25 Ekim 2011

2. Cilt

SİVAS - 2013

Türkülerde Dini ve Tarihi Şahsiyetler

Ömer BİLGİN¹

1.Türkülerde Dini ve Tarihi Şahsiyetler

1.1.Giriş

Türkülerimiz, millet bütünlüğünün en kuvvetli nişanesi, yapılışlarındaki inçelik, içeriğindeki melodik ve ritmik akışkanlık bakımından tartışmasız eşsiz sanat eserleridir. Tasavvufi Halk Müziği; Allah sevgisi, Hz.Muhammed ve onun Ehl-i Beyti'nin sevgisinin konu edinildiği şiirlerin, müzikli anlatımlarıdır.

Folklor uzmanı, Müzikolog, Saha Araştırmacısı, Sanatçı, Eğitimi ve Yönetici merhum Sadi Yaver ATAMAN (1906–1994) Anadoluda bağlama tipi sazların sesinin Hz.Davut'un sesine benzetildiğini ve Hz.Davut'un musikiyle uğraşanların piri sayıldığını belirtiyor.

Saz şairlerinin ve Hak âşıklarının nefes, deyiş, düaz deh imam(düazimam),-mersiye, ilahi vb.adlar verdiği şiirlerle beslenen tekke ve dergâhlar, tarikatların gelişmesinde, İslamiyet'inde yayılmasında oldukça etkili olmuşlardır.

Bazı taassup çağlarında çalgılara ve musiki ile ilgilenen kişilere özellikle de kadınlara hoş bakılmamışsada, Türk halkı musikisinden vazgeçmemiş, duygu ve düşüncesini bu yolla aktarmaya devam etmiştir.

1.2.Türküler ve Erzurum

Erzurum'da İnsan-ı Kamil'e "DADAŞ" ünvanı verilmiştir. Güzel cirit oynamak, milli havaları ve oyunları iyi bilmek başlıca dadaşlık hasletlerindedir. Erzurum'lu için türkü; yüzyılların imbiğinden, damla damla geçmiş, su katılmamış bir dadaş mirasıdır.

1- THM Sanatçısı, Erzurum, İspir Anadolu Lisesi Müzik Öğretmeni

Coğrafyası, sert iklim koşulları, izlemsel konumu ve yaşadığı sayısız tarihsel olayla Erzurum, Türk kültür hayatında derin izler bırakmıştır. Tarihin her devrinde bir kültür otağı olan Erzurum, aynı zamanda âlimler yatağı, şehitler durağı olmuştur.

Erzurum'lu İbrahim Hakkı Hz.(1703-1780) musikiyle ilgili; hastalıkların iyileştirilmesinde, ruhun gıdalandırılmasında, kalbin şifalandırılmasında ve araştırılması sonucunda binbir yararının bulunabileceğini tespit edilen altmışa yakın eserinde defaatle belirtmiştir.

Musiki,hikmete dair fen'dir;
Bilene bilmeyene ruşendir
Nice esrarı var idrak edecek
Yer gelür sineleri çak idecek

Ruşen: Parlak, aydın, aşikar.

Dizeleri ile musikinin birçok hastalığı iyileştirecek kudrette olduğunu belirtmiştir. Musikiyi "Aşk ehlinin şهادeti" olarak nitelendirdiği bir başka şiirinde şöyle söylemektedir;

Aşk ehlinin şهادetidir ilm-i musiki
Çün mümin'em şهادeti,imanı isterem
Aşkın cemal-ı aksidir insanda hüsn-ü an,
Didar-ı aşkı görmeye hubanı isterem

Didar-ı aşk : Aşkın güzel yüzü
Huban : Güzeller, iyiler

Can ellerinden gelmişem, Bade-i lebinden nuş eden aşık (Zakir ile Şakir hikayesi) gibi halk müziği repertuarında yer alan birçok türkünün sözleri Erzurum'lu İbrahim Hakkı Efendiye aittir. Tasavvufi kültürümüze büyük hizmetler vermiş kişilerin başında Türkçe tasavvuf dilinin kurucusu Yunus Emre gelmektedir. Erzurum'lu İbrahim Hakkı Efendi, Erzurumlu Lütfi Efendi, Sivaslı Feryadi Hafız Hakkı Efendi, Hacı Hafız Hamit Efendi, Kadir-i İmam Nuri Efendi, Ketencizade Rüştü Efendi, Gazelhan Hafız Hakkıoğlu, İrşadi Baba, Kuddusi Baba, Bakırcı İbrahim Efendi gibi isimler Tasavvufi Türk Halk Musikisi dağarının önemli isimleridir.

2. Erzurum'lu Lütfi Efendi (Alvarlı Efe,1868-1956)

2.1.Hayati

Erzurum'lu Lütfi Efendi 1868 tarihinde Erzurum'un Pasinler (Hasankale) il-

çesine bağlı Altınbaşak (Kındığı) köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Hüseyin Efendi, annesi Hatice Hanımdır.

Erzurum ve çevresinde ilim, irfan ve kemal sahibi insanlara hürmet ve muhabbet ifadesi olarak Efendi unvanının kısaltması olan "Efe" tabiri kullanılmaktadır. Muhammed Lütfi Efendi'nin eğitiminde, ruhen ve fikren yetişmesinde Gedai mahlasıyla şiirler yazan babası Hüseyin Efendinin etkisi oldukça fazladır.

1889–1890 yılında Hasankale'nin Sivaslı Camii şerifine imam olarak ta'yin edilmiştir. Görevi faziletli insanlar ve halk tarafından hep takdirle karşılanmıştır. Onun minberi, halkın aydınlandığı bir eğitim kürsüsü olmuştur. Görevi sırasında babası ile birlikte Bitlis'e Muhammed Kufrevi'nin ziyaretine giden Muhammed Lütfi kamil insan olma yolunda ondan çok etkilenmiştir. Muhammed Kufrevi'den icazet alarak Hasankale'ye dönmüş, Dinarkom köyü ve Tercan'ın Yavi Nahiyesinde görev yapmıştır.

Yaşadığı dönemde gerek mısralarıyla gerekse menkıbeleriyle herkesin gönlünde bir yer edinen Lütfi Efendi kendisine teklif edilen Hasankale Müftülüğü görevini kabul etmeyerek mütevazı bir yaşam sürmek üzere Hasankale'nin Alvar Köyü'ne yerleşmiştir. Burada yirmi dört yıl vazife yapmış ve artık "Avırlı" olarak anılmıştır.

Alvarlı Efe Milli Mücadeleyi desteklemiş, Erzurum'un işgali sırasında eli silah tutan gençlerin cephede olduğu bir dönemde, altmış kişilik silahlı bir halk gücüyle orduya yardımcı olmuştur.

1939 yılında rahatsızlanarak Erzurum'a gelmiş ve vefat ettiği 12 Mart 1956 yılına kadar burada kalmıştır. Doksan senelik ömrünü, insanlığa, ilme ve islamiyete adanmış, ardında; yetiştirdiği talebeleri, gönül eri insanlar ve Hakikatlerin özü, özeti Muhammed Lütfi'nin Mektupları (Hulasatü'l-Hakayık ve Mektubat-ı Hacı Muhammed Lütfi- İrfan Matbaası, 1974, İstanbul, yayına hazırlayan Seyfeddin Mazlumoğlu) isimli bir de kitap bırakmıştır. Cenazesi Alvar Köyünde babası Hüseyin Efendinin yanına defnedilmiştir.

2.2.Şahsiyeti

Erzurumluların gönül kulağına dinlettikleri ile yaşadığı döneme adını yazdıran Lütfi Efendi, her şeyi anlayışla karşılayan olabildiğince hoşgörülü hali, cömertliği ve konukseverliği ile kitleleri etkilemiş, kendisini ziyarete gelenlere olaylara iyi niyetle yaklaşmalarını, kimseyi incitmemelerini, kimseyi hor görmemelerini tavsiye etmiştir.

Sakın incitme bir canı
Yıkarsın Arş-ı Rahman'ı

2.3.Edebi Yönü

Olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini edebi bir dille, sanatça, insan-
da bedii duyguları heyecana getirecek şekilde aktarmış, şiirlerinin çoğunu Divan
Edebiyatı tarzında yazmış, halk şiirinin zevkine sahip bir yazın dili kullanmıştır.
Vezin olarak hem aruzu hem de heceyi kullanmıştır. Şiirlerinde Fuzuli ve Nabi'nin
etkisi görülür. Saz şairlerimizin neşesini duyuran deyişleri Erzurumlu gazelhanlar
ve musikîşinas Erzurumlular tarafından benimsenip, özel meclislerde, gün ve ge-
celerde seslendirilmektedir.

Arapça ve Farsça şiirler yazmışsa da en çok kullandığı dil Türkçe olmuştur.
Türkçe şiirlerini Mesneviler, Destanlar ve Divançe olmak üzere üç ana bölüme
ayırabiliriz. Küçük divanı (Divançe) 726 şiirden oluşmuştur. Şiir biçiminde yazılmış
mektupları da burada yayımlanmıştır. Şiirlerinde Rus işgali, Ermeni mezalimi, sel,
depem ve kıtlık gibi felaketlerin etkileri görülür.

Şiirleri dikkatle incelendiğinde konu itibarı ile tevhit inancının hakim ol-
duğu, Allah'a ve kadere imanın benimsendiği, Hz.Muhammed sevgisinin zirveye
ulaştığı, Ehl-i beyt aşkının ciğerde pare olduğu, ölüm gerçeğinin her dem hatırdada
tutulduğu görülmektedir. Gösterişten uzak, samimi bir dilin kullanılması şiirlerin-
deki etkiyi daha da artırmıştır.

2.4.Tasavvufi yönü ve Eserleri;

Kuran-ı Kerim'de önerilen ve İslam peygamberi Hz.Muhammed'in haya-
tında uygulamaları görülen bir hayat tarzını yaşama gayreti içerisinde olan Lütfi
Efendi şiirlerinde Allahın varlığını ve birliğini, kâinatın ve insanoğlunun yaratılış
gayelerini sıkça dile getirmiştir.

Seyreyle güzel kudret-i Mevla neler eyler
Allah'a sığın adl-i Teâlâ neler eyler

Elbet yürüdür fermanını Kadir u Kayyum
Herkeseye layık sırr-ı tecella neler eyler

Âlemleri var eyleyen Allahü Âlim'dir
Gözler göricek mihr-i mu'alla neler eyler

Eltaf-ı Kadim rahm-ı Azim Bari Teâlâ
Kerem-i Kerim şems-i mücella neler eyler

LUTFİ der-i dergah-ı İlahi'de sebat et
Nazlı niyaz et Hakk'a temenna neler eyler

Sırr-ı tecella: Gizli hakikatin görünmesi, bilinmesi.

Mihr-i mu'alla: Yüksek, yüce aşk, muhabbet.

Şems-i mücella: Parlak güneş.

Temenna: Minnettar olmak.

Lütfi Efendi'nin eserlerinde halk kültürü, deyimler ve mahalli ifadeler oldukça geniş yer alır.

Kaftan kafa sökülsün	Âşık der canım yandı
Girdabına dökülsün	El urdu canım yandı
El kaldırın duaya	Kınamayın ağalar
Çarhın beli bükülsün	Ağlaram canım yandı

Girdab : Suların dönerek çukurlaştığı yer.

Eserlerinde çok anlamlı bir kelimeye her defasında başka bir anlam yükleyerek birbirine yakın birkaç yerde kullanma (cinas) sıkça görülür.

Âşık der dağlar beni	Âşık der yara sızlar	Âşık der kara gözler
Ağlasun dağlar beni	Yara ver yara sızlar	Kan döker kara gözler
Ben dilbere n'etmişem	Yarasızlar ne bilsün	Deryalara gark olan
Daima dağlar ben	Yara var yara sızlar	Elbette kara gözler

Erzurum repertuarında bulunan Kadem bastı gönül tahtına sultanım sefa geldin (Rep.No.1922) isimli divanın sözleri Muhammed Lütfi Efendi'nin babası Gedai mahlaslı Hüseyin efendiye aittir. Hüseyin Efendi ve oğlu Muhammed Lütfi Efendi (Alvarlı Efe) hemen her Erzurumlunun gönlünde taht kurmuş, sevgi ve saygıyla anılan gönül mimarlarından olmuşlardır. Aynı sevgiyi Erzurum'a ve Erzurumluya karşı besleyen Lütfi Efendi Erzurum Methiyesi olarak bilinen Erzurum Kilidi mülk-i İslamın (Rep.No.2401) isimli Erzurum Destanında;

Hamdü lillah metin İslam'ları var	Gayet şecaatli erler var idi
Fakire zaife ihsanları var	Nisası ricali hayadar idi
Gülbe-i gönülde imanları var	Edebli erkânlı bir diyar idi
Mevla'ya emanet olsun Erzurum	Mevla'ya emanet olsun Erzurum

Hayrat hasenatlı erleri vardır	Kalblerine dolsun feyz-i Rabbanî
Hayr ü bereketli güzel diyardır	Ahalisi bulsun rahm-i Rahmanı
Seyretsen âlemi bu aşikârdır	LUTFİ Erzurum'dan gördün ihsanı
Mevla'ya emanet olsun Erzurum	Mevla'ya emanet olsun Erzurum

Şecaat: Yiğitlik, cesurluk.

Erzurum'a ve Erzurumluya duyduğu sevgiyi dile getirmiştir. Lütfi Efendi'nin TRT Türk Halk Müziği Repertuarına girmiş, Erzurumlu gazelhanlar tarafından okunan Raci Alkır, Mehmet Çalmaşır, Abdurrahman Demir ve Halit Kök gibi kaynak kişilerden aktarılmış ve başta Raci Alkır olmak üzere birçok radyo sanatçısı tarafından seslendirilmiş eserleri şunlardır.

ACEP BİR KARUBEN HANE BU DÜNYA

Yöre: ERZURUM / Alvar Köyü

Kaynak Kişi: Abdurrahman Demir

Derleyen: Mehmet Çalmaşır

Acep bir karuben hane bu dünya
Gelen gider konan göçer bu elden
Vefası yok sefası yok fani hülya
Gelen gider konan göçer bu elden

Aman LUTFİ gibi gafil bulunma
Ölümdür akıbet ferah salınma
Sonunda sende ölürsün alınma
Gelen gider konan göçer bu elden

AŞIHLARIN AHLIN ALIR

Yöre: ERZURUM / Alvar Köyü

Kaynak Kişi: Abdurrahman Demir

Derleyen: Mehmet Çalmaşır

Aşıhların ahlın alır
Gerdanda halların senin
Aşığı çöllere salır
Görünse tellerin senin

Dertlileri derman eder
Katreleri umman eder
Lütfi'yi zül ferman eder
Hikmet makallerin senin

Hikmet makalleri: Hikmetli sözler.

Bİ HÖRMETİ YA RAB HAZRET-İ ALLAH

(Hulefayi Raşidin Kasidesi)

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Erzurum'lu Gazelhanlar (M. Lütfi Efendi'den)

Derleyen: Raci Alkır

Ey merhamet kani hazret-i Allah
Aman Allah aman aman ver bize
Yüz dutduk dergahe hasbeten lillah
Aman Allah aman aman ver bize

Sen kerimsin sen rahimsin İlahi
Sen hakimsin sen halimsin İlahi
Yüzü yerde LUTFİ gözler dergahi
Aman Allah aman aman ver bize

Hasbeten lillah: Allah rızası için, karşılık istemeksizin.

BİR HAVAR EYLEYİN (U.H)

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Erzurum'lu Gazelhanlar (M. Lütfi Efendi'den)

Derleyen: Raci Alkır

Bir havar eyleyin elden ellere	LUTFİ ya sen kesme ümit Hüda'den
Gönül ravzasından civanım getti	Ayırma gönlünü nur-i Hüda'den
Bir ateşi cansuz düştü dillere	"La-taknedu" gelir yine sedaden
Lal-i mercan ebru kemanım getti	Sen zannetme rehmi rehmanım getti

Ravza: Bahçe, çimenlik yer.

Cansuz: Can yakıcı, yürek tutuşturan.

La-taknetu: Ayet-i kerimeden bir kısım olup, ümidinizi kesmeyiniz mealindedir.

(Alvarlı M.Lütfi Efendi'nin ölen kardeşine yazmış olduğu ağıttır.)

CAN BULA CANANINI

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Raci Alkır

Derleyen: Raci Alkır

Can bula cananını	Lütfi ya Lütfü kerim
Bayram o bayram ola	Erişe rahmürrehim
Kul bula sultanını	Bermurad ede fehim
Bayram o bayram ola	Bayram o bayram ola

ERZURUM KİLİDİ MÜLK-İ İSLAMIN

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Raci Alkır

Derleyen: Raci Alkır

Erzurum kilidi mülk-i islamin	Ramazan'da bir al-i şan ederler
Mevla'ya emanet olsun Erzurum	O şehr-i siyamı zışan ederler
Erzurum derbend-i ehl-i islamin	Fukara gönlümü gülşan ederler
Mevla'ya emanet olsun Erzurum	Mevla'ya emanet olsun Erzurum

Ali şan: Şan ve şerefi yüksek olan.

M. Lütfi Efendi, ilk hacca gidiş tarihi olan 1947'li yıllarda, duyduğu vatan özlemi üzerine "Erzurum Destanı" isimli bu şiiri yazmıştır.(Erzurumlu Raci Alkır Hayatı ve Eserleri, Yrd. Doç.Dr. Cengiz Şengül, Erzurum, 2010)

EY KEREM KANI BES DEĞİL MIDİR

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Abdurrahman Demir

Derleyen: Mehmet Çalmaşur

Ey kerem kani bes değil midir
Bu kadar adli hitabın bize
Recamız sene hoş değil midir
Emreder reca kitabın bize

Lütfi'ye lütfet keremi kani
Fetheyle bize bab-ı rahmani
Gözlere göster şems-i gufrani
Arş-ı ihsandan aç babın bize

Bes: Kâfi, yeter.

Bab-ı rahman: Rahman kapısı.

KADEM BASTI GÖNÜL TAHTI

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Erzurum'lu Gazelhanlar (Hüseyin Efendi, Gedai'den)

Derleyen: Raci Alkır

Kadem bastı gönül tahtına sultanım safa geldin
Dil-i pür-renc ü tab-ı derde dermanım safa geldin

Gel ey dilberlerin şahı Melahat burcunun mahı
Geda'nın halini gahi sorup şahım safa geldin

GEDAİ geldi ol cane can olsun yoluna kurban
Saadet tahtına sultan buyur şahım safa geldin

M. Lütfi Efendi'nin babası Hüseyin Efendi (Gedai), Şeyh Abdülhadi Pasinler'e (Hasankale) teşrif buyurdıkları zaman irticalen söylemiştir. (Erzurum'lu Raci Alkır Hayatı ve Eserleri, Yrd. Doç. Dr. Cengiz Şengül, Erzurum,2010)

KÖRLENME EY İNSANOĞLU

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Halit Kök (M. Lütfi Efendi'den)

Derleyen: Suat Işıklı

Körlenme ey insanoğlu
Ölmemeye çare mi var
Her açan insan bir güldür
Solmamaya çare mi var

LUTFİ hey der ölüm kader
Gelmiş ecel beni bekler
Buraya gelenler gider
Gitmemeye çare mi var

SEYREYLE GÜZEL KUDRETİ MEVLA NELER EYLER

Yöre: ERZURUM

Kaynak Kişi: Erzurum'lu Gazelhanlar (M. Lütfi Efendi'den)

Derleyen: Raci ALKIR

Seyreyle güzel kudreti Mevla neler eyler

Allaha sığın adli Teala neler eyler

Meyleylemezem gayrısına hazreti haktan

Şol yüzleri dost özleri düşmandan usandım